



نام درس: دنا و دانش ادبی

نام دبیر: غزاله صادق زاده

مبحث: ایهام

پایه: هفتم-هشتم

مقطع: متوسطه ۱





معنا و مفهوم ایهام

ایهام یکی از زیباترین و پیچیده ترین آرایه های ادبی در زبان فارسی است. شاعر در ایهام با ذهن مخاطب بازی می کند به این شکل که ذهن را به یکی از معانی واژه هدایت می کند اما معنی دیگر را که ظریف تر و هنری تر و شاعرانه تر است از دسترس ذهن عادی دور می نماید. هرگاه مخاطب آن معنی هنری و شاعرانه تر را دریابد به لذت ادبی بسیاری دست می یابد.

واژه ای که در آن آرایه ی ایهام به کار رفته است معمولا دو یا گاهی سه معنی دارد و مخاطبی می تواند این لذت ادبی را به خوبی درک کند که با معانی مختلف واژه آشنایی داشته باشد.

مثال: مردم: ۱- انسان ها ۲- مردمک چشم مُدام: ۱- پیوسته ۲- شراب

ایهام انواع گوناگونی دارد که رایج ترین آن ها را معرفی می کنیم.





ایهام در واژه

ایهام در واژه یعنی کلمه ای حداقل به دو معنی به کار رفته باشد. و هر دو معنی با محتوای کلام متناسب باشد.

ز گریه مردم چشمم نشسته در خون است بین که در طلبت حال **مردمان** چون است

۱- انسانها

۲- مردمک های چشمم

همان طور که واضح است هر دو دو معنیِ واژه ی **مردمان**، کاملاً در بیت مناسب است.

۱- بین که در آرزوی به دست آوردنِ حال انسان ها چگونه است.

۲- بین که در آرزوی به دست آوردنِ حال مردمک چشمان من چگونه است. (چشمانم اشکبار است).





به راستی که نه هم بازی تو بودم من

تو شوخ دیده مگس بین که می کند بازی

۱- بازی و شوخی
۲- رفتار مثل باز شکاری

همان طور که واضح است هر دو معنیِ واژه ی **بازی**، کاملاً در بیت مناسب است.

۱- تو مگس گستاخ و بی پروا را بین که چه بازی هایی در می آورد

۲- تو مگس گستاخ و بی پروا را بین که چگونه مثل باز رفتار می کند.





ایهام دوگانه خوانی

به این معنی است که جمله یا عبارتی را بتوان به دو گونه خواند و دو گونه هم معنی کرد.

در مرحمت تو غوطه ور روز و شبم

ای نام تو روییده به گلدان لبم

ایهام دوگانه خوانی

۱- روز و شب در مرحمت تو غوطه ور هستم. (من فاعل است)

۲- روز و شبم در مرحمت تو غوطه ور است. (روز و شب فاعل)

نه همین لباس زیباست نشان آدمیت

تن آدمی شریف است به جان آدمیت

۱- می توان مصرع اوا را خبری خواند و مصرع دوم چنین می شود: همین لباس زیبا نشان آدمیت نیست.

۲- می توان مصرع اوا را پرسشی خواند و مصرع دوم چنین می شود: نه! همین لباس زیبا نشان آدمیت است.



ایهام تناسب

ایهام تناسب به این معنی است که فقط یکی از دو معنی واژه در کلام آمده باشد اما آن معنی دیگر بایک یا چند واژه در کلام فقط تناسب (شبکه معنایی) دارد.

چو تو خود کنی اختر خویش را بد

مدار از فلک چشم، نیک اختری را

ایهام تناسب

- ۱- ندار (فعل مرکب) چشم ندار: انتظار نداشته باش
- ۲- مدار در معنی جغرافیایی با اختر و فلک تناسب دارد

این معنی با معنی بیت جور نیست

ز بس که شد دل حافظ رمیده از همه کس

کنون ز حلقه ی زلفت به در نمی آید

ایهام تناسب

- ۱- به در آمدن: جزء پیشوندی
- ۲- در خانه با حلقه تناسب دارد

این معنی با معنی بیت جور نیست



ایهام تضاد

ایهام تضاد به این معنی است که فقط یکی از دو معنی واژه در کلام آمده باشد اما آن معنی دیگر بایک واژه در کلام رابطه ی تضاد دارد.

ایهام ترجمه

۱- همیشه

۲- شراب که با کلمه ی باده هم معنی است.

این معنی با معنی بیت جور نیست

که بوی باده مدام دماغ، تر دارد

ز زهد خشک ملولم کجاست باده ی ناب

ایهام تناسب

۱- تازه

۲- تر در معنی خیس با خشک تضاد دارد

این معنی با معنی بیت جور نیست





ایهام ترجمه

ایهام ترجمه به این معنی است که فقط یکی از دو معنی واژه در کلام آمده باشد اما آن معنی دیگر بایک واژه در کلام هم معنی است و رابطه ی مترادف دارد.

چه افتاد این سر ما را که خاک **در** نمی ارزد؟

رقیبم سرزنش ها کرد کز این باب رخ برتاب

ایهام ترجمه
۱- درگاه و آستانه
۲- در و باب هم معنی هستند.

این معنی با معنی بیت جور نیست



ایهام استخدام

این نوع ایهام یکی از هنری ترین و پیچیده ترین آرایه های ادبی در زبان فارسی است و به این شکل است که واژه ی ایهامی (معمولا با دومعنی) با حداقل دو کلمه در بیت ارتباط دارد. اما با هر کدام به یک معنی مختلف.

رخساره ی چون ماه تو امروز **گرفته** است

ایهام استخدام

- ۱- گرفتن ماه (ماه گرفتگی)
- ۲- گرفتن چهره (ناراحتی)

شنیدم که جشنی ملوکانه ساخت

آینه که را پیش نفس داشته باشد

چو چنگ اندر آن بزم، **خلقی** نواخت

ایهام استخدام

- ۱- نواخت با چنگ: ساز زدن
- ۲- نواخت با خلق: لطف و نیکی





۱- برای تشخیص آرایه ی ایهام باید دایره ی لغات ما بسیار وسیع باشد و معنی واژگان فارسی و عربی را به خوبی بلد باشیم. همچنین باید به این نکته توجه کنیم که ممکن است یک واژه بیش از یک معنی داشته باشد.

۲-ایهام را نباید با جناس تام اشتباه گرفت زیرا جناس تام در دو واژه اتفاق می افتد و ایهام تنها در یک واژه.

۳- ایهام را همچنین نباید با کنایه اشتباه گرفت زیرا کنایه عموماً در سطح جمله اتفاق می افتد و ایهام در سطح واژه؛ ضمن این که در کنایه ما معنی دور جمله را کنار می گذاریم اما در همه ی انواع ایهام ما به نحوی با هر دو معنی واژه سر و کار داریم و دوری و نزدیکی معانی مطرح نیست.





مجمع آموزشی هوشمند خدیجه کبری (س)

www.kksec.org

<https://instagram.com/khadijekobra1368>